

Altıncı Anayasa Değişikliği

Prof. Dr. Cem EROĞUL (*)

Eski Değişiklikler

1982 Anayasası, seçmenlerin yüzde doksan birini aşan bir çoğunlukla kabul edilmiş olmasına karşın, ne siyaset adamları, ne tüzemenler (hukukçular), ne de kamuoyu önderlerince bir türlü benimsenememiştir (**). Bunun temel nedenleri, 1982 Anayasası'nın: a) Osmanlılar zamanında başlayan ve 1961 Anayasası'nın uğratıldığı 1971 değişikliklerine dek süren, anayasal gelişme çizgisine ters düşmesi; b) siyasal partilerin kapatılıp siyasetin tümünden yasaklandığı, son derece baskıcı bir ortamda yapılmış olması; c) devlet ve toplum yaşamını anlamsız biçimde güçleştiren, beceriksizce yazılmış birçok hüküm içermesidir.

Bu anayasaya ilk çentik, 17 Mayıs 1987 anayasa değişikliği ile atılmıştır. Bunun en önemli yönü, eski siyasetçilerin önde gelenlerine on yıllık bir siyaset yasağı getirmiş olan geçici 4. maddenin halkoylamasıyla kaldırılmasına yol açmış olmasıdır. Bunun dışında yapılan değişiklikler son derece sınırlıdır: 1) Seçmenlik yaşı 21'in altına çekilmiş, ancak daha o sırada bile dünya-

(*) A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

(**) Daha önce gerçekleştirilen beş anayasa değişikliğine ilişkin özet değerlendirmeler ile yeni bir anayasanın yapılış koşullarına ve üzerine oturtulması gereken ilkelere ilişkin saptamalar *Anatüzeve Giriş (Anayasa Hukukuna Giriş)* kitabımın sonunda yer alan "Anayasa Sorunu" bölümünden aktarılmıştır (2000, Ankara, İmaj Yayınevi, altıncı baskı).

da genel kural olan 18 yaşa indirilmemiştir; 2) TBMM üye sayısı 400'den 450'ye çıkarılmıştır; 3) Anayasa değişikliğini düzenleyen 175. maddede kimi değişiklikler yapılmıştır. Bunlardan biri, halkoylamasında onay alınması koşuluyla, TBMM üye tamsayısının beşte üçünün oyuyla anayasa değişikliği yapılmasına olanak veren düzenlemedir. Ancak, ne yazık ki, anayasanın katılımını bir ölçüde gideren bu olumlu değişiklikle birlikte, anayasa değişikliğinin bundan böyle gizli oyla yapılacağı kuralı getirilmiştir. O günden sonraki deneyimin gösterdiği gibi, siyasette saydamlığı azaltan bu düzenleme açıkça zararlı olmuştur.

6 Ağustos 1988'de, TBMM, çok sınırlı bir başka anayasa değişikliğine girişmiştir. Önerilen değişiklikle, gelip geçici birtakım siyasal hesaplara öncelik verilerek, yerel yönetim seçimlerinin TBMM kararıyla öne alınabilmesinin yolu açılmaya çalışılmıştır. Mecliste üçte iki çoğunluğa ulaşamadığı için ister istemez seçmenlerin önüne getirilen bu değişiklik, 13 Kasım 1988 günü yapılan halkoylamasında, çok yerinde bir kararla reddedilmiştir.

Anayasada ikinci değişiklik, 8 Temmuz 1993'te yapılmış ve yalnızca radyo-televizyonda devlet tekeline kaldırmayı erek edinmiştir. Kaçınılmaz hale gelmiş olan bu değişiklikle birlikte, on iki yıllık bir aradan sonra, TRT'nin özerkliği yeniden anayasa güvencesine kavuşturulmuştur.

23 Temmuz 1995'te gerçekleştirilen üçüncü anayasa değişikliği, ilk ikisine göre çok daha kapsamlıdır. Bu değişiklikle, Başlangıç'a ek olarak, on dört anayasa maddesine ilişilmiştir. Avrupa Gümrük Birliği'ne kabul edilmenin karşılığı olarak gerçekleştirilen bu değişiklikler genellikle demokratik yöndedir. Bir kere, Başlangıç'ın Türk Devleti'ni "kutsal" ilan eden gülünç hükmüyle askeri darbelere övgü niteliğinde olan düzenlemeleri temizlenmiştir. İkincisi, çeşitli toplumsal ve kamusal kuruluşların (sendikaların, derneklerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, vakıfların ve hatta kooperatiflerin) siyasal partilerle işbirliği yapmasını yasaklayan demokrasi ayıbı hükümler yürürlükten kaldırılmıştır. Üçüncüsü, 1987'de yapılan ve oy verme hakkını ancak oylamanın yapıldığı yılda 20 yaşına giren yurttaşlara tanıyan yetersiz düzenleme yerine, 18 yaşını dolduran herkesin seçmen olacağı kuralı getirilmiştir. Bütün bu değişikliklerin olumlu olduğu kuşkusuzdur. Bunların dışında, TBMM üye sayısının 550'ye çıkarılması, toplantı yılının Eylül yerine Ekim ayının ilk gününde başlaması, milletvekillerinin üyeliklerini yitirme korkusu olmadan parti değiştirebilmeleri gibi daha birtakım değişiklik-

ler yapılmıştır (*). Ne var ki, bu değişikliklerin arasına, 13 Kasım 1988 halkoylamasında reddedilene benzeyen ve yerel seçim tarihlerini bir ölçüde (arada en çok bir yıllık süre bulunuyorsa) milletvekili genel ya da ara seçimleriyle birleştiren bir düzenlemenin yerleştirilmiş olması, geriye doğru atılmış bir adımdır.

Dördüncü anayasa değişikliği 18 Haziran 1999'da, Abdullah Öcalan'ın yargılanmasıyla ilişkili olarak yapılmıştır. Bu değişiklikte, Avrupa Konseyi'nin haklı eleştirilerini karşılayabilmek için, Devlet Güvenlik Mahkemelerindeki askeri yargıçların görevlerine son verilmiştir. Kurulduklarından beri, düzgün yargı hakkı çerçevesinde çok ağır eleştirilere uğramış olan bu mahkemelerde yapılan bu değişiklik olumludur. Ancak, demokrasimizin sırtındaki aşırı yükü hafifletmek bakımından çok yetersiz kaldığı da açıktır.

Beşinci anayasa değişikliği 13 Ağustos 1999'da, bu kez küreselleşmenin özgürlükçü yüzünü güldürmek için değil, sömürücü istemlerini doyumak için yapılmıştır. Bu değişiklikte, özelleştirme ilk kez bir kurum olarak anayasaya sokulmuş, ayrıcalık (imtiyaz) sözleşmelerinde tahkim (ulusal ya da arsulusal hakeme gitme) yolu açılmış ve Danıştay'ın bu sözleşmelere ilişkin yetkileri kısılmıştır. Osmanlıların içine düştüğü bin türlü geçimsel (iktisadi) ağı yırtmak için büyük bir savaşım vermiş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, göz göre göre bu tuzaklara yine boyun eğmesi çok üzücü olmuştur. Türkiye tarihinde ilk kez, yabancıların çıkarları açıkça gözetilerek bir anayasa değişikliği yapılmıştır.

Yenileri

Bu yazının esas konusu, TBMM'nin 3 Ekim 2001'de kabul ettiği ve bugüne dek yapılanların en kapsamlısı olan anayasa değişikliğidir (**). Biri geçici, biri de yürürlüğe ilişkin olan toplam otuz altı maddelik değişiklik yasaasının büyük bölümü, ilk yirmi altı maddesi, temel hak ve özgürlüklere ilişkindir. Aşağıda bunlar sırasıyla ele alınacak. Daha sonra da, yine yasadaki sı-

(*) 1995'te gerçekleştirilen anayasa değişikliği için şu yazıma bakılabilir: "Üçüncü Anayasa Değişikliği", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 19/183: 6-12.

(**) 3.10.2001 günlü, 4709 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun". *Resmi Gazete*, 24556 M., 17 Ekim 2001.

raya uyularak, cumhuriyetin temel örgenlerine ilişkin öteki değışiklikler üzerinde durulacak.

İlk değışikliğin konusu, Anayasa'nın Başlangıç bölümünde yer alan ve "hiçbir düşünce ve mülahazanın" anayasa koyucunun temel önemde gördüğü birtakım değerler karşısında korunmayacağını öngören düzenleme. Burada yapılan şey, bu sözcükler yerine "hiçbir faaliyetin" sözcüklerinin geçirilmesi. Değışikliğin amacı açık: Çok önem verilen birtakım değerler karşısında bile, düşüncenin değil ancak "faaliyetin" kısıtlanabileceğini kurala bağlamak. Ne var ki, bu başlangıç öylesine kötü ki, bu küçük değışikliğin getirebileceği bir yarar yok gibi. Başlangıç bütünüyle ortadan kaldırılamıyorsa, hiç değilse bir iki sözcükle yetinilmeyip ilgili fıkra yürürlükten kaldırılmalıydı.

Birinci sıradaki anayasa değışikliğinin bu entipüftenliğine karşılık, *ikincisi* çığır açıcı nitelikte. Yeni düzenlemeler içinde, en önemlisi kuşkusuz bu. Böylesine köklü bir demokrasi atılımı için TBMM'yi kutlamak gerekir. 1982 Anayasası'nın temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasına ilişkin olan 13. maddesi, bu değışiklikle, koyuluşunun tam tersi bir anlayışa oturtulmuş ve böylece, 1961 Anayasası'nda buna koşut olan maddenin (o zamanki 11. madde) ilk düzenlenişinden bile daha demokratik bir hale getirilmiştir. Olay şudur: 1982 Anayasası'nın 13. maddesi, temel hak ve özgürlüklerin, hem kullanılacak her türlü genel nedenle, hem de ilgili anayasa maddesindeki özel nedenlerle sınırlanabileceğini, buna karşılık, sınırlamaların demokratik toplum düzenine aykırı olamayacağını ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılmayacağını öngörmüştü. Bu düzenleme, hem genel sınırlama nedenleri kabul etmek, hem de bu sınırlamaların sınırı olarak bir hak ya da özgürlüğün hiçbir halde "özüne dokunulamayacağı" kuralını öngörmemek nedeniyle, 1961'in ilk haline göre çok geriydi. (Bu türden bir genel sınırlama anlayışı ilk kez 1971'de kabul edilmiş, ancak "öze dokunamama" kuralı o zaman kaldırılmamıştı.) Bu geriliğine karşılık, az önce belirtildiği gibi, 1982 düzenlemesi, sınırlamaların demokratik toplum düzenine aykırı olamayacağını öngörmekle, 1961'de de bulunmayan ileri bir güvence getirmişti. Yeni 13. madde, işte bütün bu düzenlemelerin olumlu yanlarını birleştirmekte, üstelik bununla da yetinmeyip çok önemli bir güvence daha getirmektedir. Yeni düzenlemede, temel hak ve özgürlükler, şu ya da bu genel nedenle değil, ancak kendileriyle ilgili anayasa maddesinde, yalnızca kendileri için öngörülmüş nedenlerden biriyle sınırlanabilecek. İkincisi, bu sınırlama ancak yasayla yapı-

labilecek. Yine de yasa, hiçbir gerekçeyle bir hak ya da özgürlüğün özüne dokunamayacak. Ayrıca, getirdiği sınırlama, demokratik toplum düzeninin ve yercillik (laiklik) ilkesinin gereklerine aykırı olamayacak. Bütün bu güvence-
lere ek olarak da, sınırlamalarda “ölçülülük” ilkesine uyulacaktır. Görüldüğü
gibi, bu yeni biçimiyle 13. madde, temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasın-
da, uygar dünyanın eriştiği en ileri düzeye uygun bir tüze (hukuk) devleti an-
layışı getirmiştir. Gerçi bu anayasa durdukça, başka maddelerdeki kısıtlama-
lar (örneğin belli durumlarda temel hak ve özgürlüklerin “durdurulabileceği-
ni” öngören 15. madde) tüze devleti için tehlike olma özelliklerini sürdüre-
cektir. Yine de bu durum, 13. maddede yapılan değişikliğin küçümsenmesini
haklı göstermez. Günün birinde bütünüyle demokratik bir anayasa yapıldı-
ğında bile, temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması konusunda, bu yeni 13.
madde olduğu gibi benimsenebilecek bir düzey tutturmuştur.

Üçüncü değişiklik, temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmasını ya-
saklayan 14. maddeye ilişkin. İşin özüne bakılırsa, en kestirme düzeltim bu
maddenin bütünüyle kaldırılması olurdu. Çünkü, hiçbir tüze düzeni hakkın
kötüye kullanılmasını korumaz. Dolayısıyla, kötüye kullanımı yasaklamaya
yönelik düzenlemeler genellikle gereksizdir. Üstelik, bu türden düzenleme-
ler, yeni hak sınırlamalarına gerekçe de yapılabilmektedir. Ancak, şu da doğ-
rudur ki, özellikle II. Dünya Savaşı’na giden süreçte yaşanan birtakım çok
kötü deneyimler, tüze düzenlerinde bu türden koruyucu genel düzenlemelere
gereksinim yaratmıştır. Örneğin, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin son
maddesi, bildirgedeki hak ve özgürlüklerin yine bu hak ve özgürlükleri orta-
dan kaldırma amacıyla kullanılmayacağını belirtmektedir. 14. maddede ya-
pılan değişiklik, bu kötüye kullanma yasağının düşünce özgürlüğünü kısıtla-
ma nedeni olarak kullanılmasını engellemek için, kötü kullanımın ancak “fa-
aliyetler” için yasaklandığını belirtmektir. Ayrıca, aynı değişiklik çerçevesin-
de, yine evrensel bildirgede olduğu gibi, kötüye kullanma yasağının devletin
kendisi için de geçerli olduğu vurgulanmıştır.

Dördüncü değişiklik çok önemlidir. Bu değişikliğin konusu, kişi özgürlü-
ğünü ve güvenliğini düzenleyen 19. maddedir. Yeni düzenlemeye göre, ya-
kalan ya da tutuklanan kişi en geç kırk sekiz saat içinde, toplu suçlarda ise
en çok dört gün içinde yargıç karşısına çıkarılacaktır. 1982 Anayasası’nın bu-
güne dek yürürlükte olan kuralına göre, toplu suçlarda bu süre on beş gündü.
On beş günün dört güne indirilmesi, hem işkencenin önlenmesi, hem de arsu-

ulusal ölçünlere (uluslararası standartlara) uyum sağlama bakımından çok yerindedir. Gerçi Türkiye, bu konuda çok daha iyisini görmüştü. 1961 Anayasası'nın ilk biçiminde, bireysel ya da toplu suç ayırımı yapılmadan, genel kural, yakalanan ya da tutuklanan kişinin yirmi dört saat içinde yargıç karşısına çıkarılmasıydı. 1971'de bu süre, bireysel suçlar için kırk sekiz saate, toplu suçlar için yedi güne çıkarıldı. 1973'te toplu suçlar için süre on beş güne çıkarıldı ve bu yeni üst sınır savaş, sıkıyönetim halleriyle Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görevli olduğu suçlar için geçerli kılındı. 1982 Anayasası daha da beter bir düzenleme yaparak savaş, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde gözaltı için anayasal süre tavanını bütünüyle kaldırdı. Son değişiklikle getirilen yeni düzenlemenin en büyük özelliği, toplu suçlarda üst sınırı on beş günden dört güne indirmesi. Savaş, sıkıyönetim ve olağanüstü haller için yeni bir düzenleme getirilmemiş olması elbette bir eksiklik. Buna karşılık, kişi özgürlük ve güvenliği bağlamında yapılmış iki olumlu değişiklik daha var. Birincisi, tıpkı 1961 Anayasası zamanında olduğu gibi, yakalanan ya da tutuklanan kişinin yakınlarına derhal haber verilmesi gereğinin yeniden anayasa kuralı haline getirilmesi. İkincisi ise, kişi özgürlüğü haksız yere çiğnenmiş olan kişiye ödenecek bedelin "tazminat hukukunun genel prensiplerine göre" hesaplanacağına öngörülmesi. Böylece de, asgari ücret üzerinden yapılan yasa savma kabilinden "zarar ödemelerinin" engellenmesi.

Yeni yasayla getirilen *beşinci, altıncı, yedinci, on ikinci ve on üçüncü* değişiklikler, yürürlükteki Anayasa'nın 20., 21., 22., 33. ve 34. maddelerinde düzenlenen özel yaşamın gizliliğini, konut dokunulmazlığını, haberleşme özgürlüğünü, dernek kurma özgürlüğünü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını benzer bir biçimde düzenliyor. Önce bu hak ve özgürlüklerin her biri genel olarak tanınıyor. Sonra yasanın, bu hak ve özgürlükleri ancak şu nedenlerle sınırlayabileceği öngörülüyor: ulusal güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık, genel aktöre (ahlak), başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması. Genel kural, yasanın getirebileceği bu sınırlamaların yalnızca yargıç kararıyla uygulanabilmesi. Gerçi, gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda, yasanın yetkili kılacağı bir başka yetkilinin de kısıtlama kararı verebileceği öngörülüyor. Ancak burada önemli bir güvence getirilmiş. Bu yetkili, kısıtlama kararını en geç yirmi dört saat içinde yargıç onayına sunmak zorunda. Yargıca da işi savaştan olanağı bırakılmamış. Yargıç kırk sekiz saat içinde karar vermezse, kısıtlama kararı kendiliğinden ortadan kalkıyor. Görüldüğü gibi, sayılan bu önemli özgürlükler açısından,

artık ucu açık bir kısıtlama düzeni engellenmiş bulunuyor. Ancak, açıktır ki, özellikle bu konularda, hak ve özgürlükleri korumak bakımından anayasa değişikliği yetmez. Hem uyum yasalarının özgürlükçü bir biçimde düzenlenmesi, hem de yürütme ile yargı güçlerinin kendilerini bu yeni anlayışa içtenlikle uydurabilmeleri gerekir.

Sekizinci değişiklik, seyahat özgürlüğüne ilişkindir. Bu ilginç değişiklikle, yurt dışına çıkma özgürlüğünü sınırlama nedenleri arasında bulunan “ülkenin ekonomik durumu”, anayasadan çıkarılmıştır. Başka bir deyişle, bundan böyle yasa koyucu yurt dışı seyahatleri geçimsel (iktisadi, ekonomik) gerekçelerle sınırlayamayacaktır. (Bu düzenleme sonucunda, şu anda yurt dışına çıkanlardan elli dolar alınmasının anayasaya uygunluğu çok kuşkulu duruma gelmiştir.)

Dokuzuncu ve onuncu değişikliklerle, anayasanın iki büyük ayıbı silinmiştir. Düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünü düzenleyen 26. maddenin üçüncü fıkrası ile basın özgürlüğünü düzenleyen 28. maddenin ikinci fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece, söz konusu özgürlüklerin kullanımında belli bir dilin (uygulamada Kürtçe'nin) yasaklanabilmesi olanağı ortadan kaldırılmıştır. Gerçi bu düzenlemelerle 1982 Anayasası dil yasaklama sayrılığınan bütünüyle kurtarılabilmiş değildir. Örneğin, “Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez.” diyen 42. madde hükmüne ilişilmemiştir. Yine de, yapılan temizliğin demokratik değerini küçümsemek yanlış olur.

On birinci değişikliğin konusu, Anayasa'nın 31. maddesinde düzenlenen haber alma hak ve özgürlüğüne ilişkin. Bu konunun demokrasi açısından yaşamsal bir önemi var. Gerçekten, bir ülkede halkın olan bitenden haberdar olma hakkı kısıtlanabiliyorsa, orada halk yönetiminin yine de gerçekleşebileceğini ileri sürmek pek de inandırıcı olmaz. Bu temel gerçeği göz önünde bulunduran 1961 Anayasası (26. maddesinde), yasa, halkın basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından “haber almasını, düşünce ve kanaatlara ulaşmasını ve kamu oyunun serbestçe oluşumunu köstekleyici kayıtlamalar koyamaz” diyerek konuyu demokratik bir biçimde noktalamıştı. 1971'de başlayan geriye dönüşte, saldırıya uğrayan maddelerden biri de bu oldu. Anayasa, birtakım nedenler sıralayarak, demokrasinin bu kurucu ilkesinin sınırlandırılmasına olanak açtı. Aynı kısıtlayıcı anlayış, elbette 1982'de de benimsendi. Son değişiklik, sınırlama nedenlerini hafifletmekle birlikte, ne yazık ki bir nitel değişime yol

açmadı. Yeni düzenlemeden sonra da, yasa koyucu, ulusal güvenliği, kamu düzenini, genel aktöreyi ve genel sağlığı koruma gerekçesiyle, bu temel demokratik ilkeye aykırı düzenlemeler getirebilecektir.

On dördüncü ve on beşinci değişiklikler, kişilerin yargı süreci içinde korunmasına ilişkin olan ve tüze (hukuk) devletinin varlığı açısından temel önem taşıyan birtakım konuları kapsıyor. Gerçekten de, yargı ilişkisi, yönetilenleri devlet gücü karşısında en korkunç olasılıklarla karşı karşıya bırakabilir. Bu ilişki içinde insan canından da, özgürlüğünden de, malından da olabilir. Yürürlükteki 36. madde, herkesin yargı gücü önünde hak arama hakkını güvenceye bağlamakta. Yeni düzenleme, buraya “adil yargılanma” hakkını ekliyor. Benimsenen terim kanımca uygun olmamakla birlikte (“düzgün yargı hakkı” denmeliydi), bu ekleme önemsiz değil. Bilindiği gibi Türkiye’yi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde en çok sıkıntıya düşüren düzenlemelerden biri, Avrupa Konseyi çerçevesinde insan haklarını koruyan Roma sözleşmesinin 6. maddesinde kurallaştırılmış bulunan düzgün yargı hakkıdır. (Örneğin Devlet Güvenlik Mahkemelerinde askeri yargıçların görev yapması, bu maddeye aykırı görülmüş ve yukarıda anımsatıldığı gibi, Türkiye Öcalan’ı yargılamak için alenile bir anayasa değişikliği yapmak zorunda kalmıştır.) Öte yandan, son değişiklikle Anayasa’nın 38. maddesine çok önemli üç fıkra eklenmiştir. Bunların ilkiyle, “savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları” dışında ölüm cezası kaldırılmıştır. ABD’nin birçok eyaletinde hâlâ uygulanmasına karşın, ölüm cezasının artık uygarlıkla bağdaşmadığı bence açık. Bu bakımdan, yapılan bu anayasa değişikliğini yeterli bulmak olanaksız. Bu konuda tek uygar çözüm, ölüm cezasını kayıtsız koşulsuz olarak kaldırmaktır. Getirilen öteki iki fıkranın ikisi de tüze devleti açısından büyük önem taşımakta. Bu fıkraları buraya olduğu gibi aktarmakta yarar var: “Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez.” “Hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirmemesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz.” Özellikle işkence yoluyla elde edilmiş bulguların bundan böyle yargı önünde tanıt (delil) olarak kullanılmayacak olması, Türkiye’de işkenceyi işlevsiz bırakmak açısından çok önemlidir. Bu düzenlemenin, tüze devletine çok gerekli bir yeni destek getirdiğinde kuşku yoktur.

On altıncı ve on yedinci değişikliklerin her biri kendi alanında demokratik devlet ilkesine önemli katkı getirebilecek niteliktedir. Bunların birincisiy-

le, yürürlükteki anayasanın 40. maddesine bir fıkra eklenmiş ve yaptığı her işlemde, devlet, ilgili kişilere, hangi yasal yollara, nerelere ve hangi süreler içinde başvurabileceklerini bildirmek zorunda bırakılmıştır. Bu hükmün gereği yerine getirilebilirse, Türkiye'nin yönetim anlayışında bir devrim gerçekleştirilmiş olur. Gerçekten de, devletin böyle bir yükümlülüğü üstlenmesi, yanlış işler yapabileceğini daha başından kabul etmesi demektir. Bu da yüzyıllardır süregelen ceberrut devlet anlayışıyla hiçbir biçimde bağdaşmaz. 41. maddeyi erek alan ve ailenin eşler arasında eşitliğe dayandığını hükme bağlayan değişiklik de belli bir kafa yapısının sonunu getirmesiyle çok önemlidir. Erkek üstünlüğüne dayanan geleneklerle yoğrulmuş bir toplumda, toplumun en temel birimi olan ailede bile kadının erkeğe eşit olduğunu vurgulamanın ekinsel (kültürel) ve düşüngüsel (ideolojik) önemi küçümsenemez.

On sekizinci değişikliğin konusu kamulaştırmadır. Anayasa'nın 46. maddesine getirilen bu yeni düzenlemenin ana ereği, kamulaştırılan taşınmazların her durumda gerçek karşılıklarının ödenmesini sağlamaktır. Batı'da da ege-men olan bu tam güvenceli bireysel iyelik (mülkiyet) anlayışı, ne 1924 Anayasası'nda yapılan 1937 değişikliğiyle, ne 1961 Anayasası'yla, dahası, ne de 1982 Anayasası'nın ilk biçimiyle bağdaşmaktadır. Amaç açık: Kamulaştırma bedelinin saptanmasında (örneğin 46. maddenin eski biçimine uygun olarak) vergi için yapılan değer bildirimleriyle herhangi bir ilişkilendirmeyi olanaksız kılmak. Böylece, kamunun çıkarları karşısında özel iyeliğe özel bir koruma sağlamak.

On dokuzuncu, yirminci, yirmi birinci ve yirmi ikinci değişikliklerin hepsi de, geçimsel (iktisadi, ekonomik) ve toplumsal haklara ilişkindir. Ancak hiçbirinin, Türkiye Devleti'nin toplumsal (sosyal) devlet anlayışında köklü bir ilerleme sağladığını söylemek olanaksızdır. Çalışma hak ve ödevini düzenleyen 49. maddede yapılan değişikliğin amacı, devlete, çalışanların yanı sıra işsizleri de koruma görevinin yüklenmesidir. Böylece işsizlik sigortasının anayasal dayanağı güçlendirilmektedir. Sendika hakkını düzenleyen 51. maddedeki değişiklik görece daha önemlidir. Burada, 1961 Anayasası'nın ilk halinde olduğu gibi, sendika hakkı işçilere özgülenmemekte, genel olarak "çalışanlar"a tanınmaktadır. Bunun 1982 Anayasası'nı yapan anlayışla tam bir çelişki içinde olduğu açıktır. Ne var ki, 1995'te, 53. maddede, kamu görevlilerinin sendikal haklarına ilişkin olarak yapılan tutucu nitelikteki düzenlemeye dokunulmadığı için, çalışanların bu kesimi açısından bu son değişik-

liğin getirdiği herhangi bir ilerleme yoktur. 55. maddenin konusu, ücrette adalet sağlanmasıdır. Burada yapılan değişiklikle, asgari ücretin saptanmasında, ülkenin geçim durumunun yanı sıra çalışanların geçim koşullarının da göz önünde bulundurulması gereği belirtilmiştir. Bu değişiklik, 55. maddenin kenar başlığında bulunan, ancak 1982’de anayasa koyucunun görmek istemediği “adalet” sözcüğünün asgari gereğini yerine getirmekten öteye gitmemektedir. Devletin geçimsel ve toplumsal alandaki ödevlerinin sınırını belirleyen 65. maddedeki değişiklik de pek önemli değildir. Toplumcul devlet çerçevesinde yapılan bu son küçük iyileştirmeye göre, devlet, elbette yine akçal olanaklarının sınırı içinde kalmak koşuluyla, artık bu ödevlerinin doğasından kaynaklanan öncelikleri hesaba katacaktır.

Yirmi üçüncü değişiklikle anayasada ta 1961’den beri var olan (md. 54) bir eşitsizlik ortadan kaldırılmıştır. (1924 Anayasası’nda durum daha da kötüydü: Yurttışlığı düzenleyen 88. maddede, Türk ananın adı bile geçmiyordu.) 1982 Anayasası’nın 66. maddesinde yapılan bu değişiklikle, Türk babanın ya da Türk ananın çocuğunun Türk olacağı belirtildikten sonra, ‘yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun yurttışlık durumu yasayla belirlenir’ diyerek kadın aleyhine eşitsizlik yaratan düzenleme anayasa metninden çıkarılmıştır. Böylece, çocuğa yurttışlık kazandırma açısından, kadın erkekle eşit duruma getirilmiştir.

Yirmi dördüncü değişiklikle Anayasa’nın 67. maddesinde iki değişiklik yapılmıştır. Birincisiyle, oy verme hakkına sahip olmayan hükümlüler arasından taksirli suçlardan hüküm giyenler çıkarılmışlardır. Böylece bundan böyle ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerden, taksirli bir suçtan hüküm giymiş olanlar oy kullanabileceklerdir. İkinci değişiklik daha genel niteliktedir ve bundan sonra seçim yasalarında yapılacak değişikliklerin bir yıl geçmedikçe uygulanamayacağını hükme bağlamaktadır. Hemen hemen her seçimden önce, mecliste o sırada çoğunlukta bulunanların gelecek seçimde kendilerine kazanç sağlayacak değişikliklere giriştiği anımsanırsa, bu türden bir sınırlamanın yarar getireceği kuşkusuzdur. Ne var ki, yine de ola ki ilk seçim beklenenden daha kısa bir zamanda yapılır diye milletvekilleri, hiç değilse bu ilk seçimde hemen uygulanabilecek seçim yasası değişikliği yapma olanağını korumak istemişlerdir. Bu nedenle de, sözü edilen bu genel kuralı koyduktan sonra, anayasa değişikliğine ekledikleri geçici maddenin “A” bendiyle, seçim yasası değişikliklerini bir yıl bekleme kuralının bu anayasa de-

ğişikliğinden sonra yapılacak ilk genel seçimlerde uygulanmayacağını hükme bağlamışlardır. (Öte yandan, “seçim kanunlarında” deyişinin fazla kapsamlı olduğu, bu yasak nedeniyle, seçim yasalarında seçim dizgesi dışında kalan birtakım ivedi ve zorunlu düzenlemelerin de uygulanamaması tehlikesi yaratıldığı gözden kaçmıştır.)

Yirmi beşinci değişikliğin ereği parti kapatılmasını güçleştirmek. Hiçbir demokraside bizim kadar sık ve bizim kadar çok parti kapatılmadığına göre, buna gereksinim olduğu açık. Yürürlükteki anayasanın 69. maddesinin altıncı fıkrasına göre, anayasanın yasakladığı eylemlerin odağı haline gelen bir parti kapatılır. Getirilen son değişiklikle, işte bu “odak olma” durumu tanımlanıyor. Bu yeni tanıma göre, anayasanın yasakladığı eylemler bir siyasal parti üyelerince yoğun olarak işleniyorsa ve partinin yetkili örgenleri bunu açıkça ya da örtülü olarak benimsiyorlarsa, ya da bu örgenlerin kendileri yasak eylemleri gerçekleştiriyorlarsa, söz konusu parti odak durumuna gelmiş demektir. Bu tanım çabasının yanı sıra, son değişiklikle Anayasa Mahkemesi’ne kapatmadan daha hafif ceza verme olanağı getiriliyor. Bu ceza, devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakılma. Bence hem odak olmanın tanımlanma biçimi, hem de olası yaptırımların basamaklandırılmış olması, Türkiye’yi daha demokratik kılabilecek iki olumlu değişikliklerdir.

Yirmi altıncı değişiklik ise, hem gereksiz, hem de bir ölçüde kafa karıştırıcı. Anayasa’nın 74. maddesinde düzenlenen dilekçe hakkını konu alan bu değişiklik, yurттаşların yanı sıra Türkiye’de oturan yabancılara da dilekçe hakkını tanımaktadır. Gereksizdir, çünkü böyle bir hüküm olmasa da yabancıların Türk yetkililere dilekçe vermesini engelleyecek bir düzenleme yoktur. Kaldı ki bir tüze (hukuk) devletinde böyle bir yasak olması düşünülemez. Kafa karıştırıcıdır, çünkü anayasa koyucu yabancıların zaten sahip oldukları bu hakkı kendilerine tanıırken bir de “karşılıklılık esası” getirmiştir. Şimdi diyelim falanca ülkenin yurттаşı bizim yetkililere bir dilekçe verdi. Bu durumda bizim yetkililer, “hele dur bakalım senin ülkende Türklere dilekçe verme hakkı tanınıyor mu, önce ona bakalım, sonra sana gerekirse yanıt veririz” mi diyecekler? Elbette böyle bir şey söz konusu olamaz. Dolayısıyla yapılan bu ekleme tamamen anlamsız. Bu maddedeki değişikliğin bir tek olumlu yanı var. O da, ister Türklere ister yabancılardan kaynaklansın, yetkililerin dilekçelere “gecikmeden” yanıt vermek zorunda olduklarının açıkça belirtilmiş olması.

Yirmi yedinci değişikliğin konusu, Anayasa'nın milletvekili ödenek ve yolluklarını düzenleyen 86. maddesi. Bilindiği gibi, yalnızca bu madde cumhurbaşkanınca onaylanmadı ve halkoymasına sunulmasına karar verildi. Dolayısıyla, yayınlanıp yürürlüğe giren öteki değişikliklerin aksine bu maddenin yürürlüğe girmesi halkoymasında kabul edilmesine bağlı (*). Cumhurbaşkanının anayasa değişikliği içinden tek bir maddeyi ayırıp bunu halkoymasına sunma yetkisi olmadığını, halkoymasına gitmek istiyorsa değişikliklerin hepsini birden oylatması gerektiğini savunanlar oldu. Bence anayasanın açık hükmü karşısında, bu görüş dayanaksız. Gerçi Anayasa'nın 175. maddesinin yedinci fıkrasında, anayasa değişikliği halkoymasına sunulacaksa, hangi maddelerinin birlikte hangi maddelerinin ayrı ayrı oylanacağına meclis karar verir dendiği doğru. Ancak bu düzenleme, yalnızca, anayasa değişikliğinin halkoymasına götürülmesinin zorunlu olduğu beşte üçle kabul durumu için geçerli. Burada söz konusu olan cumhurbaşkanının kendi serbest yeğlemiyle (tercihiyle) halkoymasına gidilmesi. Bu durumu düzenleyen de 175. maddenin yedinci değil, beşinci fıkrasıdır. Orada, cumhurbaşkanının isterse yasanın bütünü, isterse yalnızca gerekli gördüğü maddeleri halkoymasına sunabileceği açıkça belirtilmiştir. Dolayısıyla, yetki konusunda koparılan fırtına tamamen yersizdir. Getirilen ve şimdi halkoymasına sunulacak olan değişikliğin içeriği ise şöyledir: Bir kere madde, yalnızca ödenek ve yollukları kapsarken, buna emeklilik ve sosyal haklar da eklenmiş ve bu değişiklik kenar başlığa da yansıtılmıştır. Ödenek ve yolluklar için öngörülen yeni kurala göre, milletvekillerinin ödeneği, en yüksek Emekli Sandığı iştirakçisinin görevde iken aldığı aylıktan, yolluk ise bunun yarısından "az olamaz". Dünyada olsun bizde olsun, milletvekili aylıkları için yapılan düzenlemelerde her zaman bir üst sınır konur. Burada ise, ilk kez, bir alt sınır konmuştur. Aynı yaklaşım, emekli aylığı için de geçerlidir. Önerilen düzenlemeye göre, emekli aylığı da, "az olamaz" kuralına göre belirlenecek ödenek ve yolluk toplamının yarısından az olamayacaktır. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, milletvekilleri hem tazminat alacaklar, hem de özel yasayla belirlenecek birtakım sosyal haklardan da yararlanacaklar. Bu düzenlemelere ek olarak, milletvekilleri, daha önceki mesleklerine, dolayısıyla da bağlı buldukları toplumsal güvenlik kuruluşuna bakılmaksızın Emekli Sandığı iştirakçisi haline

(*) Halkoymasına sunulacak olan 27. madde, ayrı olarak yayınlandı: *Resmi Gazete*, 24561 M., 22 Ekim 2001

getirilecekler. Dolayısıyla görevdeyken emekliliğe hak kazanmış durumlarsa, ödenek ve yolluklarına ek olarak emekli aylıklarını Emekli Sandığı'ndan alacaklar. Milletvekillikleri bittikten sonra da, istiyorlarsa, Emekli Sandığı ile ilişkilerini sürdürebilecekler. Görüldüğü gibi, bütün bu düzenlemeler milletvekillerini tamamen ayrıcalıklı bir konuma getirmekte. Bu bakımdan, işi halkın hakemliğine götürdü diye cumhurbaşkanına kızmanın haklı bir gerekçesi yok. Özellikle geçimsel bunalım ortamında yanlış davranıldığı düşünülüyorsa, çözüm kolaydır: TBMM, 86. maddeyi kamuoyunun içine sindirebileceği biçimde yeniden düzenler; halkoylaması da konusuz kalacağı için yapılmaz (*).

Yirmi sekizinci değişiklik TBMM'nin bağışlama (af) yetkisine ilişkin. Bilindiği gibi, Anayasa'nın konuyu düzenleyen 87. maddesinde, Anayasa'nın 14. maddesindeki eylemlerden hüküm giyenlerin bağışlanamayacağı yönünde bir ayrık hüküm vardı. Yeni düzenlemeyle bu hüküm kaldırıldı ve böylece kamuoyunda "siyasal suçlu" olarak bilinen kişilerin de TBMM'ce bağışlanabilmesi olanağı açıldı. Bu değişikliğin çok olumlu olduğu kuşkusuz. Ancak, getirilen bu kolaylığa karşılık, bundan böyle TBMM'nin bağışlama yasası çıkarabilmesi için üye tamsayısının beşte üçüyle karar vermesi gerektiği kuralı kondu.

Yirmi dokuzuncu değişiklik, parlamenter dizgenin işleyişinde büyük sorunlar yaratabilecek nitelikte. Bu değişiklikle, Anayasa'nın yasaların cumhurbaşkanınca yayınlanmasını düzenleyen 89. maddesine çok köklü bir yenilik getiriliyor. Bugüne dek, cumhurbaşkanı beğenmediği yasaları meclise ancak bütünüyle geri gönderebiliyordu. Yapılan bu değişiklikle "kısmen" geri gönderme olanağı açılmış bulunuyor. Bunun anlamı çok açık. Daha önce cumhurbaşkanının yalnızca genel bir uyarı yetkisi varken, şimdi yasama yetkisinin kullanımına ortak ediliyor. Kendisine, yasaların ayrıntılarına karışma olanağı açılmış bulunuyor. Aynı konu, bundan birkaç yıl önce ABD'de de tartışıldı. 1996'da kabul edilip 1 Ocak 1997'de yürürlüğe giren "Line Item Veto Act" (kısmi onaylamama yasası), anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Yüce Mahkeme'nin önüne getirildi. Bu yasayla, başkana, öngörülen kimi harcama kalemlerini iptal etme yetkisi veriliyordu. (Bizdekinden ayrımlı olarak verilen yetki, geri gönderme değil, bütünüyle reddetme. Ne var ki Mah-

(*) Bu satırlar yazıldıktan sonra sorun çözülmüştür. Nasıl bir çözüm bulunduğunu biraz ileride belirtiyorum.

keme, haklı olarak, konunun bu yönü üzerinde durmadı.) Yüce Mahkeme, anayasaya göre başkanın bir yasa önerisini ancak bütünüyle geri gönderebileceğini (bu durumda Kongre'nin diretebilmesi için, reddedilen metnin her iki mecliste yeniden, ancak bu kez üçte iki çoğunlukla kabul edilmesi gerekeceğini), başkana yasaların ayrıntılarına karışma olanağı tanınırsa bu durumda başkanın yasama yetkisinin kullanımına ortak edilmiş olacağını belirtti. Bu gerekçeyle de ilgili yasa anayasaya aykırı bulundu (**). İşte biz, kırımca Yüce Mahkeme'nin çok haklı bir gerekçeyle uygulanmaz hale getirdiğine benzeyen bir düzenlemeyi, durup dururken anayasamıza aldık. Böylece de, 1982 Anayasa koyucusunun, özellikle cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini düzenlerken sergilediği engin acemiliğe çok çarpıcı yeni bir örnek eklemiş olduk.

Otuzuncu değişiklik meclis başkanının seçim yöntemine ilişkin. Anayasa'nın konuyu düzenleyen 94. maddesinin dördüncü fıkrasında, başkanlığa adaylıkların on gün içinde kesinleşeceği öngörülmüşken, son değişiklikle bu süre beş güne indiriliyor. Meclisin bir an önce çalışmaya başlayabilmesi bakımından yapılabilecek başka düzenlemeler yanında küçük kalsa da, bu değişikliğin olumlu olduğunda kuşku yok.

Otuz birinci değişiklik, Anayasa'nın meclis soruşturmasını düzenleyen 100. maddesine ilişkin. Burada getirilen esas yenilik, genel kurulda hem soruşturma açma, hem de Yüce Divan'a sevk oylamasının gizli oyla yapılacağına öngörülmesi. Bunun dışında, soruşturmanın sürüncemede kalmaması için getirilmiş bir iki düzenleme daha var. Soruşturma komisyonuna toplam olarak en çok dört ay süre verilebileceği, süre bitiminde rapor sunulmasının zorunlu olduğu belirtilmiş. Ayrıca, verildiği günden başlayarak raporun on gün içinde dağıtılacağı, dağıtımından başlayarak da yine en çok on gün içinde görüşülüp karara bağlanacağı öngörülmüş.

Otuz ikinci değişiklik Milli Güvenlik Kurulu'na ilişkin. Bununla, Anayasa'nın 118. maddesi iki yönden değiştiriliyor. Bir kere, kurul genişletiliyor. Bugün var olan üyelere ek olarak başbakan yardımcıları ile adalet bakanı da kurul üyesi oluyor. Bu değişikliğin bir sonucu, kurulda asker olmayan üyelerin sayısal ağırlığının artması. Ancak burada dikkat çeken bir nokta var. Partiler arası uzlaşma komisyonunda kabul edilen ve altında anayasanın aradığı

(**) Yüce Mahkeme bu kararı 25 Haziran 1998 günü verdi. *Bulletin On Constitutional Case-Law*, 1998/3: 491-2.

üçte birlik imza yetersayısı bulunan metinde, başbakan yardımcıları, başbakan'dan hemen sonra, başka bir deyişle genelkurmay başkanından önce sayılıyordu. Metin anayasa komisyonunda da bu haliyle kabul edildi. Ne var ki, komisyon başkanlığının daha sonra yaptığı "redaksiyon" çalışması sırasında, başbakan yardımcıları genelkurmay başkanının arkasına itildiler. Genel kurul da maddeyi bu son biçimiyle kabul etti. 118. maddedeki değişikliğin ikinci yönü ise, kurul kararlarının niteliğine ilişkin. Kurulun gerçekte bir danışma işi yaptığını vurgulamak üzere, üçüncü fıkrada geçen "karar" sözcüğünün başına "tavsiye" sözcüğü eklenmiş; aynı fıkranın sonundaki "öncelikle dikkate alınır" sözcükleri yerine de "değerlendirilir" sözcüğü konmuş.

Otuz üçüncü değişiklik Anayasa Mahkemesi'nin karar yöntemine ilişkin. Bununla, Anayasa'nın 149. maddesinde iki değişiklik yapılmış bulunuyor. Birincisiyle, daha önce yürürlükte olan metinde anayasa değişikliklerinde iptal kararı vermek için aranan üçte iki oy çokluğu beşte üçe düşürülüyor. İkinci ve çok önemli bir değişiklikle, bu nitelikli çoğunluk siyasal parti kapatma kararı için de aranıyor. Başka bir deyişle, bundan böyle Anayasa Mahkemesi, artık on birde altı kişinin oyuyla parti kapatamayacak, en az yedi üyenin bu yönde karar vermesi gerekecek.

Otuz dördüncü değişiklik, Türkiye'nin demokratikleşmesinin önünde duran önemli bir engeli kaldırması bakımından özellikle kutlanmaya değer. Bununla, 1982 Anayasası yapıldığından beri hep eleştirilen, ancak bir türlü kaldırılamayan geçici 15. maddenin üçüncü fıkrası yürürlükten kaldırılıyor. Böylece de, 12 Eylül 1980 ile 6 Aralık 1983 arasında kabul edilen ve bu geçici fıkra yüzünden itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesi'nin önüne getirilemeyen yüzlerce yasal düzenlemenin önünde yargı denetimi yolu açılmış bulunuyor. 12 Eylül'ün ilk yıllarındaki bu yasaştırmaların devletin, kamu ve toplum yaşamının hemen hemen bütün önemli alanlarını kapsadığı düşünülürse, bu son değişikliğin önemi daha iyi anlaşılır. Bunun sayesinde, artık herhangi bir davada, kendisine bu baskıcı dönemde kabul edilen bir yasa hükmü uygulanmak istenen kişi, söz konusu hükmün anayasaya aykırı olduğu itirazında bulunabilecek ve mahkemeyi ikna edebilirse ilgili hükmü Anayasa Mahkemesi'ne gönderebilecek.

Son değişikliklerde, bir de geçici maddenin yer aldığı yukarıda belirtildi. Bu geçici madde iki bentten oluşuyor. "A" bendine yukarıda değinildi. Bununla, seçim yasalarında yapılacak değişikliklerin bir yıl geçmedikçe uygulanamayacağına ilişkin 67. madde değişikliğinin, ilk genel seçim için geçerli

olmayacağı hükme bağlanıyor. “B” bendinde ise, esas değişikliklere, çok kaygı verici bir ayrıklık getiriliyor. Anımsanacağı üzere *yirmi sekizinci* değişikliğin konusu, Anayasa'nın 87. maddesinde, TBMM'nin bağışlama yetkisini 14. maddeye aykırı eylemler yönünden sınırlayan hükmün kaldırılması idi. Bunun sayesinde de, yukarıda, “siyasal suçların” bağışlanmasının böylece olanaklı hale geldiği belirtilmişti. İşte geçici maddenin “B” bendi, bu olanağı ancak bundan sonra işlenecek suçlara özgülüyor. Başka bir deyişle, yıllardır birikmiş bulunan haksız uygulamaların ve acıların, bir parça olsun hafifletilmesi yolunu tıkıyor. Geçici maddenin bu bendini değerlendirmek için sözcük bulmakta zorlanıyorum. Demokratikleşme ülküsü bir yana, böyle bir tutum ancak “acımasızlık “ olarak nitelenebilir.

Geriye Kalanlar

İçeriği yukarıdan beri özetlenen ve şimdiye kadarkilerin en kapsamlısı olan altıncı anayasa değişikliğinin önemi yadsınamaz. Yapılan birtakım yanlış işlere karşın, demokrasi yönünde büyük bir adım atılmıştır. Bu işte emeği geçen herkesi kutlamak gerekir. Ancak, yanlış adımların hiç değilse bir bölümünden hemen dönülmelidir. Milletvekillerinin özlük haklarına ilişkin değişiklik cumhurbaşkanınca onaylanmadığına göre, halkoylaması gözdağı karşısında yanlışın en kısa sürede düzeltileceği umulur (*). Bundan sonraki ilk anayasa değişikliğinde ivedi olarak düzeltilmesi gereken iki yanlış daha var. Biri, siyasal dizgenin başına büyük sorunlara yol açabilecek olan cumhurbaşkanının yasaları kısmen geri çevirme yetkisidir. Yeni sorunlar doğmadan bu yanlış adımdan hemen dönülmelidir. İkincisi ise, geçici maddenin “B” ben-

(*) TBMM, 21.11.2001 günlü, 4720 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun” (*Resmi Gazete*, 24600, 1 Aralık 2001) ile, daha önce yaptığı yanlış düzeltti. Bu yeni anayasa değişikliği (bugüne kadarki yedinci değişiklik oluyor) sayesinde, milletvekillerinin ödenek ve yolluklarını düzenleyen 86. maddeye, toplu anayasa değişikliğinin ikinci görüşmesinde yangından mal kaçırır gibi eklenen birtakım düzenlemelerden vazgeçildi. Yukarıda belirtildiği gibi, bunlar ödenek, yolluk ve emekli aylığına ilişkin olarak “az olamaz”lı garip kurallar getiriyordu. Ayrıca, daha önce Anayasa Komisyonu'nda eklenen “tazminat” ve “sosyal hak” hükümleri de bir yana bırakıldı. Sonuçta kabul edilen yeni metin, TBMM üye tamsayısının üçte birinin imzasını taşıyan toplu anayasa değişikliği önerisinde yer alan yeni 86. madde metninin aynısı. Eskiden yürürlükte olan metne göre tek büyük değişiklik, artık milletvekillerinin, yalnızca ödenek ve yolluklarının değil, emekliliklerinin de yasayla düzenleneceği, milletvekillerinin Emekli Sandığı ile ilişkilendirileceği, yeniden seçilememeleri durumunda da, isterlerse bu ilişkinin sürdürüleceği yönündeki kurallar.

didir. Bu da hemen yürürlükten kaldırılmalıdır ki, siyasal ortam elverişli hale geldiğinde TBMM geçmiş acıların üzerine bir sünger çekebilsin.

Partiler arası uzlaşma komisyonunun çalışmaları sırasında basına yansıyan haberlere bakılırsa, şimdi yapılandan daha kapsamlı bir anayasa değişikliği düşünülmüş, ancak işler uzamasın diye, kısa sürede uzlaşılabilen düzenlemeler öne alınmış. Durum gerçekten böyleyse, yakında yine kapsamlı bir anayasa değişikliği yapılacağı umulabilir. İşte bu umutla, ilk adımda gerçekleştirilmesi gereken birtakım anayasa değişikliklerine işaret etmek yararlı olabilir.

Bence 1982 Anayasası'ndan hemen çıkarılması gereken bir demokrasi ayıbı, 24. maddede yer alan ve "din kültürü ve ahlak" dersini ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu kılan düzenlemedir. Uygulamada bu dersin düpedüz bir din dersi olduğunu bilmeyen yok. Kaldı ki, kimseyi kandırmayan bir gerekçeye uyulup bu derste gerçekten bütün dinler öğretilse, böyle bir öğretime en başta dinciler karşı çıkarlardı. Çünkü o zaman çocuklar, kendilerine telkin edilen dinin tek din olmadığını, gelmiş geçmiş birçok dinden biri olduğunu görürlerdi. Böyle bir göreliliğin ise dinsel inançlar için en büyük tehlikeye olduğu ortadadır. Bu zorunlu din dersiyle Türkiye'de gerçekte yercillik (laiklik) ilkesinin ortadan kaldırılmış olduğunu görmemek için çok güçlü bir çaba harcamak gerekir. Hem bu hükmü korumak, hem de köktendinciliği Türkiye'nin karşısındaki en büyük tehlike saymak, tam bir tutarsızlıktır. Bu hüküm korundukça, bu uygulama sürdükçe, bu kafa yapısı egemen oldukça, Türkiye Cumhuriyeti kendi mezar kazıcılarını kendi eliyle yetiştirmeyi sürdürecektir.

1982 Anayasası'nın bir başka büyük ayıbı ise, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nu düzenleyen 134. maddesidir. Ayıp şuradan kaynaklanmaktadır: Bilindiği gibi, Atatürk, ölmeden kısa bir süre önce hazırlattığı bırakıt belgesinde (vasiyetnamesinde), İş Bankası'nda sahip olduğu payların gelirlerinin Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu'na verilmesini istemiştir. Atatürk öldükten sonra, uzun yıllar bu isteğe uyulmuştur. Ne var ki, 12 Eylülcüler Atatürk'ün dernek olarak tasarlayıp kurdurduğu bu kurumları kapatmışlar ve bunların yerine aynı adı taşıyan birer devlet dairesi kurmuşlardır. Sonra da, bu yaptıkları yetmiyormuş gibi, Atatürk'ün bıraktığı gelirin bu devlet dairelerine verilmesini kararlaştırmışlar ve bu inanılmaz tüzesizliği (hukuksuzluğu) anayasa hükmü haline de getirmişlerdir. Uygarlığın ilk basamaklarında bulunan bir toplumda bile, tüzeye ve aktöreye (hukuka ve ahlaka)

aykırı olmamak koşuluyla, ölen bir kişinin son dileğine uyulur. 12 Eylülcüler, bu dileğe uymadıkları gibi, bir ad oyunu yaparak, ölen kişinin gelirini kendisinin bıraktıklarına hiç benzemeyen kuruluşlara özgülemişler, bu arada da ölen kişinin göz bebeği olan derneklerin mallarını da gaspetmişlerdir. Üstelik sıradan bir yurttaşa bile yapılırsa bağışlanamayacak olan bütün bu inanılmaz işleri, devletin kurucusuna yapabilmişlerdir. Böylesine bir pervasızlık karşısında insanın nutku tutuluyor. Öte yandan, şurası da ilginçtir ki, 12 Eylül'ün, örneğin sendikalar, örneğin partilerle ilgili birçok tüzesizliğinden geri dönmüş olmasına karşılık, Atatürk'e karşı bu yapılanlar bunca yıldır bir türlü düzeltilmemektedir. Anayasa'nın 134. maddesi derhal yürürlükten kaldırılmalı, Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu, Atatürk'ün istediği gibi yeniden dernek olarak kurulmalı, gaspedilen malları ve birikmiş alacakları kendilerine ödenmeli, bundan böyle de, Atatürk'ün son dileğine uygun olarak, İş Bankası paylarından kaynaklanan gelirler kendilerine verilmelidir. Bütün bunlar yapılmadıkça, bu devletin Atatürk'e bağlılık savı ikiyüzlülükten başka bir anlam taşımayacaktır.

İlke sorunlarına ilişkin oldukları için temel önem taşıyan bu iki konu dışında, 1982 Anayasası'nda düzeltilmesi gereken daha birçok yön vardır. Ancak, ne yapılırsa yapılsın, bu anayasa, ürünü olduğu kapkaranlık günlerin gölgesini hep taşıyacaktır. Gerçek şudur ki, 1982 Anayasası yürürlükte kaldıkça, Türkiye'de demokrasinin gerçekten yerleşip serpilmesine olanak yoktur. Türkiye'nin kendi gelişim çizgisine uygun, hem bugünkü sorunlarını çözmeye yardımcı olacak, hem de geleceğini güvenceye alacak kalıcı bir anayasa gereksinimi vardır. Böyle bir anayasa: 1) Toplumun belli başlı siyasal güçleri arasında olabildiğince geniş bir oydaşmaya dayanmalıdır; 2) Önde gelen toplumsal sınıfların, sermaye ile emek güçlerinin üzerinde anlaşabilecekleri bir metin olmalıdır; 3) Uygar dünyanın ortak değeri olan insan haklarına dayanmalıdır; 4) Hem insan haklarının gereği, hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli olan yercillik (laiklik) ilkesini tam olarak benimsemelidir; 5) Tüze (hukuk) devletin vazgeçilmez koşulu olan yargı bağımsızlığını sağlamalı ve herkes için düzgün yargı hakkını güvenceye almalıdır; 6) Parlamenter dizgenin usyapısına (mantığına) uygun olmalıdır; 7) Silahlı kuvvetlerin devlet içindeki yerini demokratik gereklere uygun olarak belirlemelidir; 8) Başta bilimyurtları (üniversiteler) olmak üzere, araştırma yapan, düşünce üreten, kamuoyu oluşturan ve sanatla uğraşan türlü devlet kurumlarına özerklik tanımalıdır.